

конодавством дозволяється працевлаштування, вчинене з метою отримання прибутку. Інші різновиди експлуатації дитини статтею 150 КК України не охоплюються, а передбачаються різними статтями КК України (наприклад, ст. 150-1, 301, 303 КК України, тощо).

За способом протиправного впливу на суб'єкта експлуатації, останню можна поділити на насильницьку та ненасильницьку. Насильницька експлуатація людини пов'язана із застосуванням фізичної чи психічної сили. Так, кваліфікуючими ознаками торгівлі людьми є застосування насильства, яке не є небезпечним для життя та здоров'я або погроза застосування такого насильства (ч. 2 ст. 149 КК України), а також застосування насильства, небезпечного для життя та здоров'я або погроза застосування такого насильства (ч. 3 ст. 149 КК України). Слід мати на увазі, що психічне насильство може полягати не лише в погрозі застосування фізичного насильства, але й у погрозі розголосити відомості, які потерпілий чи його близькі бажають зберегти у таємниці, або мовою кримінального законодавства – у шантажі. Ненасильницька експлуатація пов'язана із використанням обману, уразливого стану (наприклад, в ст. 303 КК України ці способи вчинення злочину передбачені в якості обов'язкових альтернативних), а в окремих випадках навіть простої добровільної згоди дитини (наприклад, за ст. 150 КК України злочинним визнано добровільне використання праці дитини, яка не досягла працездатного віку, вчинене з метою отримання прибутку).

Практичне значення має класифікація видів експлуатації за сферою неправомірного використання суб'єкта експлуатації. На наш погляд, доцільно виділяти три основних види експлуатації: трудову, сексуальну та біологічну.

Під трудовою експлуатацією розуміємо протиправне корисливе використання праці іншої людини. Відповідальність за окремі види трудової експлуатації передбачено статтями 149, 150, 150-1, 173, 423 КК України тощо.

Під сексуальною експлуатацією розуміємо протиправне корисливе використання особою іншої людини для задоволення сексуальних потреб третіх осіб. Різновидом сексуальної експлуатації є використання в порнобізнесі, під яким розуміють залучення особи (в якості актора, статиста тощо) до виготовлення з метою розповсюдження або збуту предметів, що є носіями графічної інформації, яка спрямована на збудження статевої пристрасті шляхом цинічного, безсоромного, грубо натуралістичного або протиприродного відображення статево-

го життя людей. Відповідальність за різновиди сексуальної експлуатації передбачено статтями 301, 302 КК України.

Під біологічною експлуатацією розуміємо протиправне корисливе використання біологічних властивостей організму людини, її органів, тканин або крові. Відповідальність за різновиди біологічної експлуатації передбачено статтями 142, 143, 144 КК України.

Д.С. Азаров, к.ю.н., доцент, заступник декана факультету правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія»

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА «КОМП'ЮТЕРНІ» ЗЛОЧИНИ: СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

У тезах визначено стан досліджень проблем кримінальної відповідальності за «комп'ютерні» злочини, окреслено вади відповідних кримінально-правових заборон та визначено основні напрями їх удосконалення в контексті гармонізації вітчизняного та європейського законодавства.

В тезах розглядається состояние исследований проблем уголовной ответственности за «компьютерные» преступления, очерчивается круг недостатков соответствующих уголовно-правовых норм и определяются основные направления их совершенствования в контексте гармонизации отечественного и европейского законодательства.

In theses the condition of researches of problems of criminal responsibility is examined for «computer» crimes, the circle of lacks of corresponding criminal and legal norms is outlined and basic directions of their improvement are determined in the context of harmonization of home and European legislation.

У вітчизняному законодавстві вперше встановлено кримінальну відповідальність за вчинення так званих комп'ютерних злочинів у 1994 р., коли Кримінальний кодекс України 1960 р. був доповнений ст. 198¹ «Порушення роботи автоматизованих систем». У Кримінальному кодексі України 2001 р. (далі – КК) «комп'ютерним» злочинам присвячений окремий розділ зі складною та суперечливою назвою «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку».

Спершу він містив лише три статті, а від січня 2005 р. цих статей стало шість. Окрім зазначених статей «комп'ютерні» злочини передбачено у ч. 11 ст. 158, ч. 3 ст. 190, статтях 200, 376¹ КК.

Проблемам кримінальної відповідальності за «комп'ютерні» злочини присвячено 8 кандидатських дисертацій², авторами яких є Карчевський М.В. (Кримінальна відповідальність за незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж (аналіз складу злочину)³, 2002 р.), Азаров Д.С. (Кримінальна відповідальність за злочини у сфері комп'ютерної інформації⁴, 2003 р.), Розенфельд Н.А. (Кримінально-правова характеристика незаконного втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж⁵, 2003 р.), Орлов С.О. (Кримінально-правова охорона інформації в комп'ютерних системах та телекомунікаційних мережах⁶, 2004 р.), Дрямов С.В. (дисертація присвячена проблемам кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 362 КК України, однак доступ до цієї праці обмежено), Рудик М.В. (Незаконний збут, розповсюдження комп'ютерної інформації з обмеженим доступом⁷, 2007 р.), Плугатир М.В. (Імплементация Україною міжнародно-правових зобов'язань щодо відповідальності за злочини у сфері комп'ютерної інформації⁸, 2010 р.), Михайліна Т.В. (Кримінальна відповідальність

¹ Дисертації наведено в порядку їх захисту.

² Карчевський М.В. Кримінальна відповідальність за незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж (аналіз складу злочину): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Карчевський Микола Віталійович; Луганська академія внутрішніх справ ім. 10-річчя незалежності України. – Луганськ, 2002. – 175 с.

³ Азаров Д.С. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері комп'ютерної інформації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Азаров Д.С.; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. – К., 2003. – 246 с.

⁴ Розенфельд Н.А. Кримінально-правова характеристика незаконного втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Розенфельд Н.А.; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2003. – 222 с.

⁵ Орлов С.О. Кримінально-правова охорона інформації в комп'ютерних системах та телекомунікаційних мережах: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Орлов С.О.; Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2004. – 213 с.

⁶ Рудик М.В. Незаконний збут, розповсюдження комп'ютерної інформації з обмеженим доступом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Рудик М.В.; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2007. – 229 с.

⁷ Плугатир М.В. Імплементация Україною міжнародно-правових зобов'язань щодо відповідальності за злочини у сфері комп'ютерної інформації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Плугатир Максим Віталійович; Держ. НДІ МВС України. – К., 2010. – 240 с.

за створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут¹, 2011 р.).

Серед наведених дисертацій лише в одній комплексно розглядаються проблеми кримінальної відповідальності за «комп'ютерні» злочини². Одну працю присвячено лише тим складам злочинів, ознаки яких вписано у статтях розділу XVI Особливої частини КК (за межами цього дослідження залишились санкції відповідних норм, а також та посягання, передбачені ч. 3 ст. 190 та ст. 200 КК³). Ще в одному дослідженні ознаки складів злочинів, передбачених статтями 361–363⁴ КК, розглядаються поверхово, основний акцент зроблено на питання імплементации Україною міжнародних зобов'язань щодо встановлення відповідальності за «комп'ютерні» злочини⁵. Решта досліджень присвячено окремим складам злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.

В Україні видано дві монографії аналізованого тематичного спрямування. У одній із них станом на 2002 р. «...аналізується зміст юридичних ознак складу злочину, передбаченого статтею 361 КК України «Незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, систем та комп'ютерних мереж». На ґрунті цього дослідження пропонується проект нової редакції статті 361 КК⁶». Другу монографію підготовлено з урахуванням останньої редакції статей 361–363⁷, ч. 3 ст. 190 та ст. 200 КК, у ній «...досліджуються проблеми кримінальної відповідальності за злочини у сфері комп'ютерної інформації, пов'язані зі ступенем і характером суспільної небезпеки цих посягань та їх міжнародним характером, ознаками складів цих злочинів, а також санкціями, передбаченими за їх вчинення. Узагальнюється закордонний та міжнародний досвід кримінально-правової протидії «комп'ютерним» злочинам. Розроблена доктринальна модель системи норм про кримінальну відповідальність за аналізовані злочини, для втілення якої пропонується проект Закону України «Про

¹ Михайліна Т.В. Кримінальна відповідальність за створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Михайліна Т.В.; Держ. НДІ МВС України. – К., 2011. – 235 с.

² Азаров Д.С. Вказана робота.

³ Орлов С.О. Вказана робота.

⁴ Плугатир М.В. Вказана робота.

⁵ Карчевський М.В. Вказана робота. – С. 2.

внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини у сфері комп'ютерної інформації».

Кожен зі згаданих авторів зробив корисний внесок у дослідження проблем кримінальної відповідальності за «комп'ютерні» злочини, кожен з них висловив пропозиції щодо удосконалення відповідної частини кримінального законодавства, висловлений, що кожен з них направив свої пропозиції до Верховної Ради України. Однак, здобутки науки залишились поза увагою законодавця.

При ухваленні Закону України, яким внесено останні зміни до статей розділу XVI Особливої частини КК, окремі законотворці стверджували, що це «дозволить привести кримінальне законодавство України у відповідність до міжнародних стандартів з питань боротьби з комп'ютерною злочинністю та положень підписаної Україною Конвенції про кіберзлочинність»¹. Ми не можемо поділити їхній оптимізм. Чинне кримінальне законодавство в аналізованій частині характеризується багатьма вадами, які неодноразово були висвітлені в наших публікаціях².

На нашу думку, удосконалення кримінально-правових норм про відповідальність за «комп'ютерні» злочини має відбуватися у напрямі належної імплементації положень Конвенції про кіберзлочинність 2001 р., насамперед, криміналізації таких діянь: незаконний доступ до комп'ютерної інформації; незаконне розповсюдження даних, що призначені для отримання доступу до комп'ютерної інформації; розповсюдження комп'ютерних вірусів та інших шкідливих комп'ютерних програм, які не є зброями вчинення злочину, передбаченого ст. 361 КК (тобто не призначені для несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку); «комп'ютерне шахрайство» (принаймні в міжнародно-правовому розумінні цього терміну). Одночасно із цим вважаємо за доцільне осучаснити інформаційне законодавство та істотно відкоригувати існуючі кримінально-правові заборони.

¹ Азаров Д.С. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері комп'ютерної інформації: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Азаров Д.С.; Ін-т держави і права ім. В.М.Корсцького НАН України. – К., 2003. – 246 с.

² Стенограма засідання Верховної Ради України від 23 грудня 2004 р. [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://static.rada.gov.ua/zakon/sk14/6session/STENOGR/23120406_38.htm.

³ Азаров Д. Нові зміни до розділу XVI Особливої частини Кримінального кодексу України – нові проблеми // Азаров Д.С.; Юридичний вісник України. Інформаційно-правовий банк. – 2005. – № 502 (12). – 12–18 лютого.